

**ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ
ΤΟΥ Ε' ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ
ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ**

Α'

Όλοκληρώθηκαν με έπιτυχία οι έργασίες του Ε' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων που διοργάνωσε η Ίερά Σύνοδος της Έκκλησίας της Ελλάδος στο Νέο Προκόπιο Εύβοίας κατά την περίοδο από 2-5 Νοεμβρίου 2003 και είχε ως γενικό θέμα σπουδής και μελέτης «ΙΕΡΟΥΡΓΕΙΝ ΤΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ: Η Αγία Γραφή στην Όρθόδοξη Λατρεία». Την ευθύνη διοργανώσεως του Συμποσίου είχε η Ειδική Συνοδική Έπιτροπή Λειτουργικής Αναγεννήσεως σε συνεργασία με την Ίερά Μητρόπολη Χαλκίδος, η οποία και φιλοξένησε το Συμπόσιο στο σύγχρονο συνεδριακό κέντρο του Ίερού Προσκυνηματος του Όσιου Ιωάννου του Ρώσου.

Κατά την έναρκτήριο Συνεδρία και μετά την τέλεση του καθιερωμένου αγιασμού, παρουσία και του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Άρτης κ. Ίγνατίου, το Συμπόσιο προσεφώνησε ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Χαλκίδος κ. Χρυσόστομος και ο Πρόεδρος της Όργανωτικής Έπιτροπής Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Καισαριανής, Βύρωνος και Ύμηττου κ. Δανιήλ. Κατόπιν ανεγνώσθη μήνυμα του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ. Χριστοδούλου, στο οποίο υπογραμμίστηκε, μεταξύ των άλλων, η ανάγκη ανάλυσης και έρμηνείας του καταγεγραμμένου λόγου του Θεού στις μεταποστολικές γενεές των Χριστιανών.

Τό μήνυμά του ο Μακαριώτατος έκλεισε με τις ολόθερμες ευχές του για έπιτυχία του Συνεδρίου, και με την αποστολική προτροπή του Αγίου Ίακώβου του Άδελφοθέου να πρυτανεύει στην σκέψη και στην καρδιά των συνέδρων, ως μέτρον κρίσεως του ιεροκηρυκτικού των λόγου και κριτήριον διακονίας του άμβωνός των: "Η δέ άνωθεν σοφία πρώτον μέν άγνή έστιν, έπειτα ειρηνική, έπιεικής, ευπειθής, μεστή έλέους και καρπών αγαθών, άδιάκριτος και άνυπόκριτος, καρπός δέ της δικαιοσύνης έν ειρήνη σπείρεται τοίς ποιούσιν ειρήνην" (Ίακ. 3,17).

Η σύγκληση του έν λόγω Συμποσίου έντάσσεται στο ευρύτερο πρόγραμμα έπιμόρφωσης του ιερού κλήρου που προωθεί η Ίερά Σύνοδος τά τελευταία χρόνια. Έλαβον σε αυτό μέρος περισσότεροι από έκατόν τριάντα (130) έκπρόσωποι-στελέχη των Ίερών Μητροπόλεων.

Συμφώνως προς τό καταρτισθέν πρόγραμμα οι έργασίες του Συμποσίου διεξήχθησαν άπρόσκοπτα σε έξι συνεδρίες, κατά την διάρκεια των οποίων ειδικοί έπιστήμονες - έρευνητές, κληρικοί και λαϊκοί, ανέπτυξαν με ειδικές και τεκμηριωμένες εισηγήσεις τις έπιμέρους πτυχές του θέματος. Μεγάλη ήταν η ένεργός συμμετοχή των συνέδρων, οι οποίοι με τις παρεμβάσεις και τις έρωτήσεις τους εξέφρασαν τό ιδιαίτερο ένδιαφέρον τους για τις επί μέρους πλευρές και δυνατότητες που προσφέρει η Έκκλησία μας στο έργο της Ίερουργίας του Ευαγγελίου και την μυσταγωγική προσέγγιση των βιβλικών κειμένων σύμφωνα με τή λειτουργική πρακτική και λατρευτική έκφραση της Όρθόδοξης Έκκλησίας. Ό γόνιμος διάλογος μεταξύ των συνέδρων συνετέλεσε στη διαμόρφωση των πορισμάτων, τά όποια σε γενικές γραμμές έχουν ως έξής.

Β'

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

1) Η θεολογική μελέτη και έρευνα έντόπισε, άφ'ένός μέν τόν βιβλικό χαρακτήρα της Όρθόδοξης Λατρείας, άφ'έτέρου δέ την ευχαριστηριακή-έσχατολογική κατανόηση των άναγνωσμάτων της Θ. Λειτουργίας. Τονίσθηκε ιδιαίτερα ότι, «σε διορθόδοξο επίπεδο η Όρθόδοξη Θεολογία στη σύγχρονη έποχή πέρασε διαδοχικά τά στάδια του υπερτονισμού της Άγίας Γραφής και της λειτουργικής κατανόησης της Όρθοδοξίας, για να καταλήξει στη βιβλική διάσταση της Όρθόδοξης Λατρείας».

2) Η σκέψη όλων έστιάσθηκε στην "πατερική έρμηνευτική μέθοδο της Καινης Διαθήκης". Αναφέρθηκε, τόσο τό βασικό χαρακτηριστικό της πατερικής έρμηνείας, που είναι η "Έκκλησιαστικότητα", όσο και οι έρμηνευτικές μέθοδοι των Πατέρων, ήτοι: α) η ιστορικο-γραμματική, β) η άλληγορική και γ) η τυπολογική

έρμηνεία, καί τονίσθηκε "ὁ ἀποφατισμός" ὡς τό οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς πατερικῆς ἐρμηνείας.

3) Γιά τήν λειτουργικήν ἀξία καί θέση τῶν ἀναγνωσμάτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τονίσθηκαν ἰδιαίτερα τά ἑξῆς: 1) Ἡ Παλαιά Διαθήκη ὑπῆρξε ἡ μοναδική Βίβλος τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. 2) Στήν Παλαιά Διαθήκη παραπέμπουν οἱ Ἀπόστολοι, ὅταν κηρύττουν «Κατά τάς Γραφάς» τό Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ στήν Οἰκουμένη. 3) Ἐρμηνεύοντας ἡ Ἐκκλησία χριστολογικά τά Ἱερά Κείμενα τῆς Συναγωγῆς τά ἐνσωματώνει πλήρως στή δική της Βίβλο καί τά θεωρεῖ πλέον τμήμα τῆς δικῆς της Παραδόσεως, νομιμοποιώντας ἔτσι ταυτόχρονα τό δικαίωμά της νά εἶναι αὐτή, ὡς «νέος Ἰσραήλ», ἡ κληρονόμος τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ.

4) Τονίσθηκε μεταξύ τῶν ἄλλων ἡ ὑπαρξῆς ἀνομοιομορφίας στίς διάφορες ἑλληνικές ἐκδόσεις τοῦ κειμένου τῶν ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων στήν ὀρθόδοξη Λατρεία· ἀνομοιομορφία πού ὑπάρχει ἐπίσης καί στίς ἐκδόσεις τοῦ συνεχοῦς κειμένου της Καινῆς Διαθήκης. Χρήζουν δέ, παρετηρήθη, οἱ ἐπίσημες ἐκδόσεις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας μεταξύ τους "κριτικῆς ἐπιστασίας" καί ἐνοποιήσεως τῶν κειμένων.

5) Γιά τό θέμα τῶν μεταφράσεων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καί τή θέση αὐτῶν στή θεία Λατρεία ἐπεσημάνθηκαν τά ἀκόλουθα:

α) Ἡ σημασία τῆς μετάφρασης ἔπαιξε καθοριστικό ρόλο στή μεταφορά τῆς μονοθεϊστικῆς πίστεως στό ἑλληνικό περιβάλλον, μέσω τῆς χρήσης της στή λατρεία τῆς συναγωγῆς.

β) Τά Εὐαγγέλια εἶναι τρόπον τινά οἱ μεταφράσεις τῶν ἀραμαϊστί ἐκφωνηθέντων λόγων τοῦ Ἰησοῦ ἀλλά καί συνολικότερα, τοῦ γεγονότος τῆς ἔνσαρκης παρουσίας στήν οἰκουμένη ἑλληνική γλώσσα μέσω τοῦ "μεταφραστικοῦ" χαρίσματος τοῦ ἁγ. Πνεύματος, πού δόθηκε κατά τήν Πεντηκοστή.

γ) Ἡ ἴδια δέ ἡ Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας ὑποστασιάζει τό μεταφραστικό μέσον (μέσω τοῦ κηρύγματος καί τῆς θείας Κοινωνίας) τῶν γεγονότων τῆς θείας Οἰκονομίας στόν Κόσμο.

δ) Παραμένει προσέτι ἡ ἀνάγκη χρήσης δόκιμων μεταφράσεων τῶν βιβλικῶν κειμένων κατά τήν διάρκεια τῆς λατρείας πρό, ἐντός ἢ ἀντί τοῦ κηρύγματος.

6) Τονίσθηκε μέ ἔμφαση :

α) Ἡ μεγάλη σημασία τῶν ἀναγνωσμάτων γιά τή λατρευτική σύναξη, ἀφοῦ αὐτά καταλαμβάνουν τό πρῶτο μέρος τῆς Θείας Λειτουργίας καί ἡ ἀνάγνωσις τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη μέ τό ὅλο μυστήριον τῆς Θείας Λειτουργίας.

β) Ἡ ἀναγκαιότητα ἐπί πλέον τῆς ἀνάγνωσις καί τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης μέσα στήν Ἐκκλησιαστική σύναξη, εἶναι πρῶτιστο μέλημα τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι περιττόν νά τονισθεῖ, πῶς ἡ ποιμαντική σπουδαιότητα τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων στή θεία Λατρεία εἶναι "ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ", ἀφοῦ δι' αὐτῶν ἀποσκοπεῖται τό νά βιώσουν οἱ πιστοί, ὅτι κέντρο καί σκοπός τῶν τελουμένων εἶναι ἡ Θεοφάνεια καί ἡ δυνατότητα μυστηριακῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ.

7) Τό Συμπόσιο ἐπί πλέον ἐξετίμησε ὅτι :

α) Τό σύστημα τῶν ἀναγνωσμάτων, στή μορφή τῆς συνεχοῦς ἢ κατ'ἐπιλογῆν ἀναγνώσεως, ὅπως αὐτό ἰσχύει μέχρι καί σήμερα στά ἐν χρήσει λειτουργικά βιβλία, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή ἀνεγινώσκεται καί ἐρμηνεύεται "ἐπ'ἐκκλησίας".

β) Παραμένει πρόβλημα-αἶτημα ἡ ἀνακατανομή τῶν λειτουργικῶν ἐν γένει περικοπῶν, αἶτημα καί πρόβλημα τό ὅποιον ἐπεσημάνθηκε ὅτι εἶχε τεθεῖ κατά πρῶτον στήν Α' Πανορθόδοξο Διάσκεψη τῆς Ρόδου τό 1961, μέ σκοπό νά συζητηθεῖ τοῦτο κατά τήν μέλλουσα νά συνέλθει Ἁγία καί Μεγάλη Πανορθόξο Σύνοδος.

γ) Τοῦτο τό πρόβλημα δυνάμεθα νά ἐντοπίσουμε ἰδίως στό γεγονός ὅτι τό "Κυριακοδρόμιο" ἔχει ἀπολιθωθεῖ" στίς πενήντα δύο (52) περικοπές καί ὁ λαός στερεῖται τῆς ἀκοῆς σπουδαίων περικοπῶν ἀπό τίς Καθολικές π.χ. Ἐπιστολές ἢ τῆς Καινῆς Διαθήκης, οἱ ὁποῖες περιορίσθηκαν μόνον στίς καθημερινές.

δ) Υπάρχει ή ανάγκη αναγνώσεως και έρμηνείας στό λαό του Θεού κατά τίς Κυριακές όλοκλήρου τής Καινής Διαθήκης και όχι μόνον των πίο πάνω αναφερθέντων πενήντα δύο (52) περικοπών απ'αυτήν. Αυτό μπορεί νά γίνει κατά τίς, έκτός τής Μεγάλης Τεσσαρακοστής και του Πεντηκοσταρίου, Κυριακές, κατά τήν διάρκεια δύο ή τριών έτών, μέ τή χρήση ενός πληρέστερου συστήματος περικοπών, πού νά καλύπτει όλόκληρο τό περιεχόμενο των Εύαγγελίων και των Έπιστολών των Αποστόλων, συμπεριλαμβανομένων και των 7 "Καθολικών " Έπιστολών και τής Αποκαλύψεως του Ίωάννου.

8)Ο αυτός προβληματισμός υπάρχει και για τίς Παλαιοδιαθηκικές Περικοπές, ή ανάγνωση των όποιων περιθωριοποιήθηκε κατά τή Θεία Λειτουργία των Κυριακών και οι όποιες έκτιμήθηκε ότι για λόγους θεολογικούς και διδακτικούς, επιβάλλεται νά ένταχθούν στή λατρευτική σύναξη τής Κυριακής, όπως ίσχυε στην άρχαία τάξη. Έτσι θά τονίζεται ή ένότητα των δύο (2) Διαθηκών και δι'αυτών τής Αποκαλύψεως Του Θεού. Μιά τέτοια βέβαια εξέλιξη άπαιτείται σοβαρή μελέτη και συμφωνία των Όρθοδόξων Έκκλησιών.

9)Ειδικότερα όμως για τό λειτουργικό βιβλίου του Ψαλτηρίου, τό προελθόν έκ τής Ίουδαϊκής Συναγωγής, αυτόνόητα κατεδείχθη ότι επηρέασε τά μέγιστα τήν διαμόρφωση τής Όρθοδόξου λατρείας και δεσπόζει σέ όλες τίς λειτουργικές ακολουθίες. Για τό λόγο αυτό, άφ'ένός μέν ένδείκνυται ή συνεχής μελέτη του άπό τούς χριστιανούς, άφ'έτέρου δέ προϋτάθηκε ή σύνθεση καταλόγου Ψαλμών ειδικών για τά διάφορα περιστατικά τής ζωής.

10)Από τή βαθύτερη μελέτη και έρμηνευτική προσέγγιση των άγιογραφικών άναγνωσμάτων του λειτουργικού κύκλου και τήν αξιολογική έκτίμηση αυτών άπεδείχθησαν τά πίο κάτω:

α)Στά άγιογραφικά άναγνώσματα του Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου κατεδείχθησαν τά εξής:

- Τό περιεχόμενο κάποιων Εύαγγελικών άναγνωσμάτων του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου δίδει τό όνομα στίς αντίστοιχες Κυριακές.

- Πολλά άπό τά άναγνώσματα τής Παλαιάς Διαθήκης έχουν περιεχόμενο, πού εισάγει στόν ακολουθούντα έορτολογικό κύκλο.

- Στην άνάγνωση κάποιων βιβλίων τής Παλαιάς Διαθήκης (κυρίως τής Γενέσεως, των Παροιμιών και του Ήσαΐα) παρατηρείται μία "συνεχής άνάγνωση".

- Πολλά άπό τά άναγνώσματα τής Μεγάλης Τεσσαρακοστής διαμορφώθηκαν ως συμβολή στην προετοιμασία του βαπτίσματος ή στην μεταβαπτισματική Μυσταγωγική Κατήχηση τής Έκκλησίας.

β)Στά Δεσποτικά και Θεομητορικά άναγνώσματα κατεδείχθηκε ότι:

- Μέ τήν έπιλογή των άναγνωσμάτων αυτών ή Έκκλησία έδωσε τήν θεολογική έρμηνεία των Δεσποτικών και Θεομητορικών έορτών, δηλαδή πώς ό άσάρκος Λόγος σαρκοῦται, και πώς ό άνθρωπος μέ τήν ένωσή του μέ τον Χριστό άποκτά έμπειρία των άκτίστων νοημάτων, του άκτίστου νόμου και του άκτίστου Ναού, όποτε στην συνέχεια μεταφέρει όλη αυτήν τήν έμπειρία μέ κτιστά νοήματα, μέ κτιστό νόμο, και βεβαίως λατρεύει τον Θεό σέ κτιστούς ναούς.

- Τό βαθύτερο νόημα των έπιλεγέντων άναγνωσμάτων είναι νά φανή ή σχέση μεταξύ άσάρκου και σεσαρκωμένου Λόγου, μεταξύ Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, όπως και νά φανή ή διάκριση μεταξύ κτιστών και άκτίστων νοημάτων, κτιστού και άκτίστου νόμου, κτιστού και άκτίστου ναού.

- Άν δέν δοῦμε αυτήν τήν οὔσιαστική πλευρά τής λατρείας και των άναγνωσμάτων πού διαβάζονται κατά τίς Δεσποτικές και Θεομητορικές έορτές, τότε ή λατρεία θά είναι τυπική, συμβατική, χωρίς οὔσιαστικό νόημα και σκοπό, αλλά και ό άνθρωπος θά παραμείνη άμέτοχος των μυστηρίων του Πνεύματος.

γ)Ειδικότερα στα άγιογραφικά άναγνώσματα των έορταζομένων Αγίων έπισημάνθηκε ότι υπάρχει :

- Έλλειμματική παρουσία ή και μείωση των Παλαιοδιαθηκικών κυρίως άναγνωσμάτων κατά τίς μνήμες των έορταζομένων αγίων, ως και έπαναληπτικότητα τής άναγνώσεως αυτών.

- Έπιφανειακή σχέση πολλών άπό αυτά μέ τό έορταζόμενο πρόσωπο και προσπάθεια έναρμονίσεως των μέ

τά ιδιαίτερα στοιχεία του βίου του αγίου και τουτο εξ αιτίας της "ΚΑΤΗΓΟΡΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ και της ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ", και τέλος

- Διάσπαση της συνεχούς αναγνώσεως της Αγίας Γραφής.

-Στά άγιογραφικά αναγνώσματα των Κυριακών των περιόδων Ματθαίου και Λουκά καταδείχθηκε ότι :

-Τά αναγνώσματα των Σαββάτων είναι συνήθως όμοια και παράλληλα με τά αναγνώσματα των Κυριακών,

- Η επιλογή των όμοίων και παραλλήλων αναγνωσμάτων είναι ήθελημένη, είτε πρόκειται για όμοιότητα μεταξύ Σαββάτου και Κυριακής, είτε μεταξύ δύο Κυριακών, μία του Ματθαίου και μία του Λουκά,

- Τά θαύματα του Κυρίου και οι παραβολές θεωρήθηκαν ως οι περισσότερο αντιπροσωπευτικές περικοπές για νά μάς μιλήσουν για τόν αναστημένο Κύριοκαί

- Η θεματολογία, πού καλύπτεται από τά αναγνώσματα, είναι πολύ πλούσια.

ε)Η μελέτη και ή σπουδή των άγιογραφικών αναγνωσμάτων των Ίερων Μυστηρίων και των σπουδαιότερων άκολουθιών του Μικρού Εὐχολογίου κατέδειξε ότι με αυτά ιερουργείται τό μυστήριο του χριστιανικού Εὐαγγελίου σε βασικές στιγμές της ζωής του ανθρώπου, όπως είναι ή εν Χριστῷ αναγέννηση του πιστού και ή ένταξη του στο σώμα της Έκκλησίας με τό Βάπτισμα, ο έξαγιασμός της άμοιβαίας έλξεως των δύο φύλων με τό Γάμο, οι ψυχοσωματικές ασθένειες με τό Εὐχέλαιο, ο ίδιος ο θάνατος με την Νεκρώσιμη Άκολουθία. Τά αναγνώσματα αυτά ανήκουν στα πρωταρχικά δομικά στοιχεία των αντίστοιχων λειτουργικών άκολουθιών, ή δέ επιλογή τους έγινε με δύο βασικά κριτήρια: Τό πρώτο είναι ή "βιβλική θεμελίωση" κάθε ιεροῦ μυστηρίου και τό δεύτερο ή νοσηματοδότησή του με τίς συναφείς αλήθειες της Αγίας Γραφής, ιδιαίτερα της Καινής Διαθήκης.

10)Τό έξαιρετικά ένδιαφέρον θέμα των "Εωθινῶν Εὐαγγελίων", έξετάσθηκε μέσα από την σκοπιά της ιστορικής τους εξέλιξης και της ποιμαντικής δεοντολογίας. Τονίσθηκε ιδιαίτερα, ως διαπίστωση εκ μέρους των συνέδρων, ή άγνοια της άξίας των Έωθινῶν Εὐαγγελίων εξ αιτίας του χρόνου κατά τόν όποιον αναγιώσκονται, λόγω του φτωχοῦ έκκλησιάσματος κατά την ώρα εκείνη του όρθρου της Κυριακής. Τό ιδανικό βέβαια θά ήταν νά επανέλθει στην όρθή θέση.

Η ποιμαντική όμως συγκατάβαση συνηγορεί όπως τό θέμα συζητηθεί και ένδεχομένως μετατεθεί ή ανάγνωση τους μετά τους "Αΐνους" ή μετά την "Δοξολογία" του όρθρου. Ειδικότερα έγινε σύσταση και υπενθύμιση, όπως οι ιερείς φορούν κατά την ανάγνωση του Έωθινού Εὐαγγελίου "λευκό φελόνιο" και τουτο για νά τονίζεται ή συμβολική παρουσία την ώρα εκείνη του ιερέως ως άγγέλου επί του μηνίματος και ή τελετουργική ακρίβεια και παράδοση της ανάγνωσης των Έωθινῶν Εὐαγγελίων.

11)Γιά τόν τρόπο αναγνώσεως-έκφωνήσεως των άγιογραφικών αναγνωσμάτων, τό θέμα αξιολογήθηκε ιστορικά, διαχρονικά και τελετουργικά και καταγράφησαν οι πιό κάτω αναγραφόμενες θέσεις :

α)Τά αναγνώσματα ύφίστανται διαχρονικά στη λατρεία της Παλαιᾶς Διαθήκης και του Χριστιανισμού.

β)Τά αναγνώσματα στη λατρεία συνδέονται άρρηκτα με τό θεσμό του αναγνώστου και του ψάλτου.

γ)Τά αναγνώσματα στη χριστιανική λατρεία έλέγοντο έμμελῶς.

δ)Η έμμελής άπαγγελία είναι τό μοναδικό έλληνορθόδοξο λειτουργικό στοιχείο εύρυτέρας άποδοχής.

ε)Η Έκκλησία μέσω της έμμελοῦς άπαγγελίας προβάλλει την άξία του Θείου λόγου, διασώζει την ιεροπρέπεια και σοβαρότητα της λατρείας και ύπηρετεί παιδαγωγικά και ψυχαγωγικά τόν πιστό.

στ)Η έμμελής άπαγγελία είναι "ίδιος" εκκλησιαστικός τρόπος, πού πρέπει νά διαφυλαχθεί.

12)Τέλος παράλληλα προς την έκταση και τόν πλοῦτο των άγιογραφικών αναγνωσμάτων πού διαχέονται στη λατρεία, τά όποια και έμπνέουν τους ιεροκήρυκες του λόγου του θεοῦ, συμπερασματικά και ιδιαίτερα τονίσθηκαν τά πιό κάτω:

α) Τό κήρυγμα είναι απαραίτητο συστατικό λατρείας.

β) Οί ιεροί κανόνες καθορίζουν σαφώς τόν χρόνο, τόν τόπο, τόν φορέα τοῦ κηρύγματος, καθώς καί τίς προϋποθέσεις τῆς κηρυγματικῆς ἐρμηνευτικῆς.

γ) Τό κήρυγμα δέν εἶναι ἔργο ἀνθρώπινο, ἀλλά θεανθρώπινο καί συντελεῖται στήν Ἐκκλησία μέ τό φωτισμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.